

יחסו של הרב צבי פסח פראנק לכניסת 'פועלי אגודת ישראל' לממשלה בשנת 1960

חיים שלם

רקע כללי

'אגודת ישראל' (להלן: אגו"י) הוקמה בשנת 1912 בוועידת הייסוד בקטוביץ על רקע שליטתה והשפעתה ההולכות וגדלות של התנועה הציונית, שכללה, משנת 1902, גם את תנועת 'המזרחי', ברחוב היהודי של גולת אירופה. מטרתה המוצהרת של התנועה הייתה "לפתור ברוח התורה והמצווה את כל השאלות שתעלינה יום יום על הפרק בחיי עם ישראל"¹.

'פועלי אגודת ישראל' (להלן: פא"י) נוסדה, כתנועת בת של אגו"י, בלודז' אשר בפולין ב-1922 כמפלגת פועלים אורתודוקסית עם רקע סוציאליסטי. הפועלים ה'אגודאיים' לא מצאו את פתרונותיהם בסוגיות זכויות עובדים וכד' והחליטו לפעול למען עצמם במסגרת תנועת האם.

שתי התנועות פעלו בארץ החל משנות העשרים, ופעילותה הממשית של פא"י החלה בעיקר מ-1933.

למעשה מאז שנות העשרים ועד שנת 1960 (השנה שבה עוסק מאמר זה), שתי התנועות לא חיו בשלום והיו חלוקות ביניהם בכמה נושאי ליבה מרכזיים כמו: היחס לציונות, להתיישבות, למוסדות המדינה וכד'. בעוד פא"י הייתה תנועה חרדית-ציונית-התיישבותית ששאפה להתקרב למוסדות היישוב והמדינה, הרי אגו"י נמנעה מלנקוט עמדה חיובית כלפי כל המפעל הציוני, ואף התנגדה לו. ברוב השנים מאז הקמת המדינה ועד 1960 היו שני הפלגים החרדיים ה'אגודאיים' מאוחדים להלכה אבל נפרדים למעשה - לחלוטין או לשיעורין.²

1 ראו ג' בקון, פוליטיקה ומסורת: אגודת ישראל בפולין 1916-1939, ירושלים 2005, עמ' 39.

2 להרחבה על אגו"י ופא"י ראו: ג' בקון, הנ"ל; ח' שלם, עת לעשות להצלת ישראל: אגודת ישראל בארץ ישראל לנוכח השואה 1942-1945, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב 2007; הנ"ל וש' מינץ, ביוגרפיה על בנימין מינץ (בהכנה לדפוס).

על רקע זה מוסב הוויכוח בין אגו"י ופא"י גם בקשר להחלטתה של פא"י ב-1960 להצטרף לממשלה תוך קרע עמוק ופילוג עם אגו"י.

'מועצת גדולי התורה' של אגו"י וראשי אגו"י ישראל עצמה התנגדו בכל תוקף למהלך זה של פא"י, אך ללא הועיל.

הרב צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים, היה עצמאי ובלתי מפלגתי בעליל ולא הזדהה עם שום תנועה. עם זאת פעל בשנות החמישים, כתף אל כתף, עם גדולי התורה של אגו"י במאבקים שונים, והעיקרי שבהם הוא המאבק כנגד הצעת חוק שירות לאומי לנשים. הוא תמך ביציאת אגו"י ופא"י מהממשלה ובכמה מאבקים הוא אף שימש כדמות המרכזית, בכל מה שקשור לכרוזים של הרבנים שבהם התנוססה חתימתו בראש החותמים, כגון במאבק על הקמת בריכת השחייה המעורבת בירושלים.³

עם תחילת פרשת הצטרפות פא"י לממשלה ב-1960, התנגד הרב פראנק לעמדת פא"י. אבל זמן קצר לאחר מכן חזר בו ותמך בה, בהתיישבותה ובכניסת נציגה לממשלה. מאמרנו מבקש לדון ביחסו של הרב פראנק לסוגיית ההצטרפות תוך התייחסות לדרך פעולתו העצמאית והמורכבת, מתוך הקשר ליחסו למפעל הציוני והקמת המדינה.

א. יחסו של הרב פראנק להקמת מדינת ישראל, לחוקי המדינה ולממשלתה

מהצהרת בלפור ועד הקמת המדינה

ליחסו האוהד של הרב פראנק לשיבת ציון ולהקמת מדינה בארץ ישראל היו שורשים עמוקים כבר עם הצהרת בלפור שעוררה תקווה בקרב חובבי ציון כי תוכשר הקרקע לקראת קיבוץ גלויות ישראל. הרב פראנק חש כי מפנה היסטורי עומד להתחולל, וכי זו שעת רצון גדולה והורה לתלמידיו להעלות את הלכות ירושלים ובית הבחירה על ראש לימודם: "לעת כזאת שזכינו לראות סימני גאולה ממשמשים ובאים וקול התור נשמע בארצנו [...] בודאי מוטל עלינו לעיין בזה עד מקום שידנו מגעת [...]". כשנתיים לאחר הצהרת בלפור הופיע הקונטרס 'הר צבי' של הרב ובו דיון על קדושת המקדש בזמן הזה, כיוון מקום המזבח, הקרבת קרבן פסח וקדושת הכותל המערבי. לקונטרס צורפה המהדורה השנייה של הספר 'דרישת ציון' של הרב קלישר.⁴

3 רבות נכתב על הרב פראנק, נציין כאן ספר מרכזי על תולדותיו: ש"ד רוזנטל, משואה לדור: פרקי חיי ומשנתו, ירושלים תשל"ב (להלן: רוזנטל, משואה).

4 רוזנטל, משואה, עמ' מז.

בשלהי שנות השואה, כשסימני הגאולה לעם ישראל ולארצו נראו מתרחקים, פרסם הרב פראנק כרוז לעמים ולעם ישראל. בכרוז הוא בא חשבון נוקב עם ממשלת בריטניה, ולענייננו, הוא הדגיש מחד גיסא את שותפותה של בריטניה בפשע הנורא על שפרסמה "את ספר המעל והכחש לעם ישראל, הספר הלבן השחור מני שחור", ומאידך גיסא הביע את אמונתו כי יקוימו במהרה דברי הנביא יואל (ד, 17) "זידעתם כי אני ה' אלוקיכם שכן בציון הר קדשי והיתה ירושלים קדש וזרים לא יעבדו בה עוד". בחתימת הדברים כתב הרב: "החותם בחדש הגאולה, תש"ד, קרית מושונו ירושלים תובב"א".⁵

לרב הייתה הערכה רבה למפעל ההתיישבות שהלך והתעצם מאז הצהרת בלפור, מפעל שהוסיף יישובים חדשים רבים לבניין הארץ. יחד עם זאת הוא כאב מאוד על הפניית העורף של חלק מבני היישובים לתורת ישראל ודאב על המצב הרוחני הירוד בהם: "אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו".⁶ הערכה של הרב מחד גיסא לעצם מפעל ההתיישבות וכאב רב מהתרחקות בוניו מתורה וממצוות מאידך גיסא, אפיינה את יחסו המורכב של הרב למפעל זה, תכונה שבאה לידי ביטוי מובהק, אף בהרבה, ליחסו למדינה (להלן). דווקא על רקע כאבו זה הוא שמח מאוד, כאשר נוסדו יישובי גוש עציון בשנות הארבעים "והיישוב הוא של שומרי דת ברוח התורה והמצווה" וקיווה "כי זכות אבותינו תגן על המתיישבים, שיפרח הישוב וישגשג, לראות במהרה מירושלים שהאיר המזרח עד שבחברון, והוא השי"ת יאמר הן". חשיבות ההתיישבות הנאמנה לתורה ולמצוותיה שימשה כמניע חשוב אצל הרב בהקימו ב-1935 את מכון "מדרש בני ציון". כשנה לפני פטירתו כתב על המכון שבראשו עמד 25 שנה:

מכון זה ומפעלו ממלאים את חובת השעה של זמננו, שרוח ה' החל לפעם על ארצנו הברוכה לעורר את בניה להקים הנשמות ולבנות הנהרסות, לחדש עבודת האדמה וליהנות מטוב הארץ, המאפשר אחרי צפיה של אלפיים שנות גלותנו, לקיים את המצוות התלויות בארץ, שהם תכליתה של מצוות ישוב הארץ.

הוא תמך תמיכה מלאה ב'היתר המכירה' לאחר שליבן לעומק את הנושא ועם זאת חיזק ועודד את חברי היישובים החרדיים שרצו לשמור שביעית כהלכתה, וקרא לתמוך בקרנות שנוסדו כדי לסייע לשומרי שביעית שלא נזקקו ל'היתר מכירה'.⁷ אחיינו, הרב שרגא פייבל

5 הרב פראנק, 'דבר לישראל ולעמים', כרם ציון, ט, ירושלים תש"ד, עמ' 3-8; (ההדגשות בציטוטים של המחבר).

6 רוונטל, משואה, עמ' סב-סג, סו-סז.

7 רוונטל, משואה, עמ' סב-סג, סו-סז.

פרנק כתב על דודו בהקשר זה: "יחד עם תחיית 'הגוף' של ארצנו החמודה, הפיח רוח חיים לנשמת ארצנו, והרבה הרבה חידושי הלכות בהלכות התלויות בארץ נתחדשו על ידו".⁸ עם נפילתם של יישובי הגוש בתש"ח התאבל הרב עליהם מרה וכרך את חורבנם עם חורבן העיר העתיקה:

ולזיכרון חורבנה של ירושלים יש לצרף את השבר הגדול והדם הרב אשר שופך בזדון סביבות ירושלים, הלוא הם הקדושים אשר ביישובים ובקיבוצים 'גוש עציון' [...] יישובים אלו הרי הם כליל תפארת היהדות הדתית [...] וידוע שהרבה מהמתיישבים התכוננו והשתלמו בשקידה [...] בהלכות א"י בהיכל ישיבתנו מדרש בני ציון בהלכות המעשיות לעבדה ולשמרה.⁹

הקמת המדינה

כשבועיים לפני הקמת המדינה ולפני נפילת יישובי גוש עציון פרסם בית הדין הגדול שבנשיאות הרב שני כרוזים. בכרוז הראשון הציג הרב 'דעת תורה' שהופנתה אל 'מרכז המפקד לשרות העם, מפקדת ההגנה' ובו 'הכרת תודה ואיחולי ברכה לכל אלה העובדים במסירות ובחירוף נפש והעומדים כצור איתן נגד צוררי ישראל [...] כל לב דוי קרוע ומורתח על דם הנקי הנשפך כמים המוגרים ארצה'. 'דעת התורה' התייחסה להמשך הכרוז בו פנה הרב להודיעם 'לא לשלוח יד בבני הישיבות' היינו, שלא לגייסם "כי הם חלק של 'צבא מלגיונו של מלכו של עולם'".¹⁰ כאן הגיעה מורכבות יחסו של הרב להקמת המדינה ולצבאה (או לחוקיה, או לממשלתה) לידי ביטוי מובהק ראשון. מחד גיסא הערכה כנה ועצומה לחיילים הנלחמים והנופלים, ומאידך גיסא קריאה לשחרור בני הישיבות מחיול ומלחימה, קריאה, שהייתה כמעט סנונית ראשונה בקריאות מעין אלה ובפעילויות של רבני הציבור החרדי ומנהיגיו למען מטרה זאת.

סיפר האלוף יוסף אבידר, ממפקדיה של ההגנה, כי מיד לאחר טבח בחברון בתרפ"ט נמנעו הערבים להיכנס לרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים. הדבר פגע בין השאר באספקת החלב הכשר למקפידים מכיוון שעד אז נכנסו הערבים החלבנים עם עיזיהם וחלבו את העז הישר לכלים של עקרת הבית. תנובה ארגנה אספקת חלב ממערב העיר אלא שהתעורר ספק ביחס לכשרות חלב זה. לאחר דיון קפדני פסק הרב פראנק כי בנסיבות הנוכחיות יש לראות בחלב תנובה חלב כשר וכי שתייתו מותרת. ראו: 'אבידר, בדרך לצה"ל, תל-אביב 1977, עמ' 34.

8 הרב שרגא פייבל פרנק, 'אשכבתיה דרבי', כרם ציון, יד, ירושלים תשכ"ג, עמ' תקכו.

9 הרב פראנק, על חומותיך ירושלים – קובץ תפילות וקניות, ירושלים תש"ח, עמ' יג.

10 הרב פראנק, 'דעת תורה: לכבוד מרכז המפקד לשרות העם, מפקדת ההגנה בירושלים', כ"ד ניסן תש"ח, הספרייה הלאומית, 89L 2004.

הכרוז השני "כרוז ובו קריאה לתפלת ציבור לזכרון חללי השואה ולחללי מלחמת העצמאות"; מלחמה שנמשכה כבר כמה חודשים. בכרוז זה כתב הרב מילים מפורשות על הקמתה הקרובה של המדינה:

עם התקרב יום הששי לחודש אייר (15 במאי) עת חלוף המשטר הנוכחי בארץ ישראל ובירושלים עיר קדשנו ותפארתנו [...] ושבעזר צור ישראל וגואלו הנהו פתח תקוה לתקומת ישראל בארצו וקבוץ גלויות [...] יעוררו עלינו רחמי שמים לכלה עוון [...] להיות ראויים לגאולת ישראל ותקומת ממלכתו בקרוב.

הייתה זו 'תפילת הציבור' השנייה שיזם הרב לעילוי נשמת קרבנות המערכה. שלושה חודשים קודם לכן עם גבור פעולות הרצח על ידי הערבים נגד היישוב היהודי יצא הרב ובית דינו בקריאה ל'תפילת ציבור'. בכרוז נכתב כי: "יום יום נהרגים ונרצחים טובי בנינו באכזריות נוראות ונשפך דמם כמים סביבות ירושלים ובכל ארצנו הקדושה"¹¹. מדינת ישראל הוקמה, והרב פראנק ראה בעצם הקמתה התגלות אלוהית. ברם, כבר בשנותיה הראשונות של המדינה הצעירה הביע הרב כאב עצום ואף אכזבה מיחסה של המדינה לתורה ולמצוותיה, דבר שבא לידי ביטוי בכמה פרשיות כאובות כגון החינוך במעברות, שאלת גיוס הנשים ושאלת גיוס הבנות לשירות לאומי ועוד. אכזבתו הובעה בדבריו: "היינו שקועים בתרדמה עמוקה ולא היינו ראויים לאור הגדול". הוא סבר כי עם ישראל לא עמד במבחן הימים הגדולים של תקומת המדינה וכי הייתה זאת הזדמנות נהדרת לקראת הגאולה השלמה שהוחמצה. וכך נכתב בהשראתו כשלוש שנים לאחר קום המדינה:

גדולה ונשגבה היא תקופה זו שזכינו לה, אולם כה קשה היא ואיומה. מבוכה גדולה בתקופתנו רבת הניגודים והסתירות, אתא בוקר וגם לילה, הבוקר והלילה מתגוששים, הנה נבקע השחר והאור מתפרץ והולך להאיר לחשוכי עם בהיקבץ נדחינו שרידי חרב [...] להושיב את הארץ הנשמה ולשכללה. אולם בעיצומו של בוקר אתא לילה, שלטון אשר נמצאים בו פורקי עול מלכות שמים אשר החושך והערפל המכסים לאומים האפילו גם עליהם [...] מה נוראה המלחמה בין 'אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' לבין 'ככל העמים בית ישראל' [...] ¹²

מאבקו החריף ביותר של הרב פראנק כנגד מוסדות המדינה וחוקיה היה על רקע ניסיונות

11 הרב פראנק, 'תפלת צבור, אל עם ה'!', מובא בספרו של רוזנטל, משואה, עמ' קיא; הנ"ל, 'תפלת צבור, ותשובה ותפלה וצדקה', שבט תש"ח, הספרייה הלאומית, 51L2005.

12 בהקדמת הרב ל'כרם ציון', יב, ירושלים תשי"ב, עמ' חמישי [אין מספור].

חוזרים ונשנים של הממשלה להעביר חוק שירות לאומי חובה לבנות. רצון זה של הממשלה היה אחד הגורמים, בסופו של דבר, לעזיבת המפלגות החרדיות (אגו"י ופא"י) את הממשלה בשלהי 1952.

הרב פרסם 'איגרת אזהרה' לכלל חברי הכנסת שבה מתגלית המורכבות הרעיונית שהיה שרוי בה. מצד אחד הוא קרא והזהיר אותם לא להצטרף ל'המוני קלגסי לגיוני מחריבי המקדש'. מצד אחר הוא סיים את אזהרתו בנימה של אמונה כי "ימי המצרים המעורפלים - יהפכו לימי שמחה וששון" וחתם "באהבת ישראל". המיוחד במורכבות זו של הרב שהוא כתב את שני הביטויים הנ"ל בכנות, וכי הוא חי בשלום עם הניגודים הללו.

התייצבותו למאבק זה בראש הרבנים הייתה מרשימה. הרב א"י ולדנברג הגדיר את מאבקו זה של הרב במילים הבאות: "וכלביא התנשא להלחם נגד גזירת גיוס נשים שראה בזה כאביזרייה דגילוי עריות שיהרג ואל יעבר. והיה איש מהיר במלאכתו להתייצב לפני רבי-מדינה ולדבר אתם קשות"¹³.

וכך ניהל הרב את הדיאלוג הקשה עם בן-גוריון (28.6.1953) כדובר המרכזי במשלחת הרבנים שכללה גם את הרבנים איסר זלמן מלצר ומאיר קרליין:

הרב: על רה"מ לדעת כי אין הכנסת מוסמכת בשבילנו להחליט בענין כזה, כי רוב חבריה אין להם חלק ונחלה בתורת ישראל [...] אנו מאד מפחדים פן נגיע למצב של 'בניך ובנותיך נתונים לעם אחר' [...]

לעם אחר?

הרב: המדרש מפרש לאם אחר

ב"ג: אולם אין מקרא יוצא מידי פשוטו

הרב: אם רה"מ סבור כי אין הוא חייב להתחשב בדעתנו, כי אנו מיעוט, אל ישכח כי היהדות החרדית בגולה מזועזעת כמונו, וגם יהודים שאינם דתיים מתנגדים לחוק [...] ידע רה"מ כי אלפי אמהות מוזילות דמעה בגלל הגזירה הזאת [...] שלוות חיי המשפחה הושבתה ואנו כולנו נסערים עד מעמקי הנשמה [...]

ב"ג: יודע אני שאין אתם הפוסקים היחידים של כלל ישראל. אני מכיר רבנים שאינם אוסרים גיוס נשים והם בעד שירות לאומי.

הרב: זה לא יתכן

ב"ג: אני אחראי בעד דברי [...]

הרב: אולי הם גדולי תורה אולם לא פוסקים

13 הרב א"י ולדנברג, 'אשכבתיה דרבי', כרם ציון, י"ד, ירושלים תשכ"ג, עמ' תק.

- ב"ג: רבנים גדולי תורה ובעלי הלכה
 הרב: הם בבחינת ירבעם בן נבט
 ב"ג: הרב פרנק, קצת ענוה
 הרב: תסלח לי רה"מ אתה לא למדת וכיצד תוכל להגיד זאת. אני אומר שלא יתכן כזאת [...] רבנים גדולים לא יכולים להגיד אחרת ממנו [מאתנו] לפי דעת תורתנו הקדושה
 ב"ג: אני יודע מה שאומר הרמב"ם על מלחמת מצוה שחתן יוצא מחדרו וכלה מחופתה
 הרב: זאת יכולים לקבוע רק גדולי התורה.¹⁴

בשיחה עם עיתונאי מהעיתון דער טאג מארגן זשורנאל ב- 17.3.1954 אמר הרב:

אמנם יש בזה ביזיון למדינה, אבל את הביזיון הזה עושים אלה שחוקקו חוק גיוס נשים, אשר שום אומה לא הנהיגה [...] א"י יש לה קיום רק אם חוקי התורה נשמרים [...] מאשימים אותי בשנאת המדינה. רואה הנך, בבית זה היה מחבוא נשק של ההגנה. הטלפון שברשותי העמדתי לרשותם [...] לא מגיע לי תודה על כך. מלאתי את חובתי. אני ממלא את חובתי גם בזה שאני יוצא חוצץ נגד חוק אשר לפי השערתי עלול להביא לחורבן המדינה.¹⁵

לחברי הרבנות הראשית בא"י ולכל הרבנים הגאונים פרסם הרב את המכתב הבא:

אני קורא מנהמת לבי: עורו נא התעוררו נא לעמוד בפרץ, הרגישו באחריות הדורות המוטלת עלינו כיום הוזה להקהל ולעמוד על נפשנו, לקבוע אחת ולתמיד את יסודי קיום הישוב היהודי בארץ, להכריז בריש גלי בלשון ברור שאין שום זכות כלשהי לשום מוסד מחוקק – הממשלה והכנסת בכלל – להטיל חובה על הציבור בדבר המתנגד לחוקי תורתנו הקדושה.

והנה עלינו הרבנים [...] לצאת ראשונים לשמור על גחלת התורה שלא תיכבה ח"ו [...] ולראשונה הנני להציע [...] לסדר הצהרה גלויה שעליה יחתמו כל הרבנים, מורי ההוראה, הדיינים וראשי הישיבות שכל חוק שהוא מתנגד לחוקי סיני אינו מחייב את היהדות שומרת התורה והמסורה וכל ניסיון להטיל חוק שכזה ברב או במעט, לכפיה לעבור על הדת ואינקוויזיציה יחשב. ואם כל זה נעשה ויכולנו עמוד, והכל על מקומו יבוא בשלום.¹⁶

14 ראו, ש' כהן (עורך), פאר הדור ה, תל-אביב תשל"ד, עמ' 10-11.

15 רוזנטל, משואה, קיח.

16 הרב פראנק, 'קריאה נאמנה', 1953, הספריה הלאומית, 1540L.

לא כל המפלגות הדתיות נלחמו נגד הצעת החוק לשירות לאומי. המזרחי והפועל המזרחי, מחד גיסא ופא"י מאידך גיסא לא היו שלמים עם מאבקם החריף של אגו"י ושל הרב פראנק בהצעת החוק. התנועה הדתית לאומית נשארה בממשלה, ופא"י ניהלה מו"מ עם בן-גוריון ושליחיו בדבר הצעת פשרה, כדי שתכשיר את דרכה חזרה לממשלה אף ללא אגו"י. ניסיונות אלה של פא"י לא העלו פרי עקב התנגדותה הנמרצת של מועצת גדולי התורה.¹⁷ הרב פראנק, שלא היה איש פוליטי ולא הזדהה עם מי מהמפלגות הדתיות, דאב על כך והביע את דעתו כנגד חוסר ההרמוניה בציבור שומרי התורה:

וכמה יכאב הלב ודמוע תדמע כל עין רואה את האמת הברור, שאילו זכינו לראות שהחרדים לדבר ה' ולתורתו מאוחדים בלב אחד להציל מה שאפשר לכבוד תורתנו הקדושה, אין ספק בדבר שהיה מתקיים בנו "לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים", אבל עכשיו שלא זכינו, וכל מפלגה, וכל תנועה, וכל איש לבצעו פונה, הנה רקב הקנאה והשנאה והפירוד אוכל ומכרסם בנו מכל צד [...]

וכן הדבר בענייננו שאלמלא ידע רה"מ שכולנו מאוחדים בדעה אחת שזהו גזירת שמד ממש אין ספק שהיה נכנע לקול הקורא מנהמת הלב להצלת עם ישראל ותורתו [...] ¹⁸

בשלהי 1953 התכנסה "הכנסייה הגדולה" הרביעית של אגו"י בירושלים, לראשונה לאחר השואה והקמת המדינה ולראשונה בארץ ישראל. הרב פראנק שלח לציירי הכנסייה 'קריאה נאמנה' וחיזק את מאבקם בחוק המוצע של שירות לאומי לבנות:

לישרים נאווה תהילה. בהודמנות זו הנני להביע קבל עם הוקרתנו וברכותינו לראשי ועד הפועל של אגו"י בא"י ובכל המרכזים, ולמנהיגה הדגול הרב י"מ לוינ שליט"א, הרבנים על עזבם את הממשלה לקול קריאת גדולי התורה והעמידו עצמן לרשות במלחמת קודש להעביר רוע הגזירה של שירות לאומי.¹⁹

17 מערכת, 'נציגי פא"י נפגשו עם רה"מ', הארץ, 24.10.1952; מערכת, 'גדולי התורה דורשים מפא"י לא להצטרף לממשלה', 4.12.1952, ידיעות אחרונות; החלטת מעגדה"ת, כ' כסלו תשי"ג, ארכיון בנימין מינץ; ש' כהן (עורך), פאר הדור, ה, תל-אביב תשל"ד, עמ' מד-מה.

18 הרב פראנק, במבוא לספרו של הרב א"י ולדנברג, הלכות מדינה, ב, ירושלים תשי"ג, עמ' 13, ההדגשות במקור.

19 הרב פראנק, 'קריאה נאמנה', 1953, הספרייה הלאומית, 1540L.

נסכם את דברינו עד כאן: הרב פראנק מיקם את עצמו בראש המאבק הרבני כנגד גיוס נשים. הוא לא היה חבר אגו"י ולא חבר במועצת גדולי התורה שלה, אבל מאבקו מיצב אותו כביכול בראש החץ של רבני אגו"י שהחליטו שמפלגתם תעזוב את הממשלה, כפי שאכן קרה. לעומת אלה ניהלה פא"י כאמור גישושים להצטרף לממשלה על אף הצעת החוק ראינו גם את מורת רוחו של הרב פראנק מהתנהגות פא"י הגם שלא הזכיר את שמה במפורש. מצב זה שבו הסיעות החרדיות לא היו בקואליציה היה לצנינים בעיני פא"י, שגרסה, כתנועה חרדית-חלוצית-התיישבותית, כי נוכחותה ליד שולחן הממשלה היא הכרחית, והיא כורח המציאות. חשוב לזכור, שבשנים 1955-1959 ניהלה גם אגו"י גישושים בכמה הזדמנויות כדי לבדוק אפשרות להצטרף לממשלה, לאחר שממילא לא הגיע החוק המוצע לכלל החלטת הכנסת, גם גישושים אלה לא צלחו.

ב. כניסת פא"י לקואליציה הממשלתית ויחסו של הרב פראנק לפרשה

ביוני 1958 קיימה היהדות החרדית בירושלים הפגנה אדירה כנגד פתיחת הברכה המעורבת. בראש כרוז הרבנים - שרובם היו חברי מועצת גדולי התורה של אגו"י עם היו"ר שלה, הרב זלמן סורוצקין, שקרא להפגנת ההמונים - התנוססה חתימתו של רבה של ירושלים, הרב פראנק. בכרוז נאמר כי המאבק הוא "על דמותה וצביונה של ירושלים" עקב "גודל הפרצה הנוראה הלוז העלולה ח"ו לקעקע את יסודות הצניעות וטהרת בית ישראל".²⁰ שנה וחצי לאחר ההפגנה הצטרפה אגו"י לקואליציה העירונית שהפעילה את הברכה המעורבת. עבור פא"י זה היה "הקש ששבר את גב הגמל". פא"י איבדה כבר מזמן את אמונה במועצת גדולי התורה של אגו"י וראתה בה מועצה המייצגת רק את אגו"י ולא את פא"י. שתיקתה של המועצה נוכח כניסת אגו"י לקואליציה העירונית בירושלים המריצה סופית את מנהיגי פא"י לצעוד לעבר הממשלה שבה חפצו כל כך להשתתף כדי להשפיע על מערכת החיים בארץ, על פי תפישתם התורנית-החלוצית.

ואכן, ב- 3.6.1960 נפגש מינץ עם בן גוריון, והמו"מ על הצטרפות פא"י החל באופן בלתי רשמי. מועצת גדולי התורה שמעה על כוונות פא"י, והרבי מגור התבקש להשפיע על חסידיו, מינץ ואנשי פא"י אחרים, "ולגזור עליהם בגזירה ובכל תוקף [...] שלא יעברו על פס"ד של מועצת גדולי התורה שאין להצטרף לממשלה". המועצה אישרה את החלטתה מיום י"ז בחשוון תש"ך "שאינן לנציגי החזית הדתית התורתית במסיבות הקיימות להיכנס לממשלה".²¹

20 כרוז 'למען קדושתה של ירושלים', יוני 1958, ארכיון פרטי.

21 פרוטוקול מעגדה"ת, י"ז בסיון תש"ך [12.6.1960], ארכיון פרטי; מעגדה"ת לפא"י ולאגו"י, י"ח סיון בתש"ך [13.6.1960], שם.

בישיבת מזכירות הוועד הפועל של פא"י מ- 7 ביוני 1960 אמר הרב ח"כ קלמן כהנא כי "אחרי החלטת מועצת גדולי התורה לאסור על הצטרפות לממשלה, ראינו בזה החלטה עקרה [...] הרב לוין בקש מהם שיאסרו את הכניסה לממשלה [...] המכתב [שלהם] מכוון להשפיע עלינו, אבל אנו לא יכולים לקבל את זה [...]". מזכירות פא"י החליטה פה אחד להצטרף לממשלה, ולהודיע על הקמת סיעת פא"י עצמאית. גם הזמנתו של הרב סורוצקין את ראשי פא"י אליו לשם התראה אחרונה נענתה בסירוב, ובכך כפרו למעשה ראשי פא"י באופן סופי בסמכות מועצת גדולי התורה של אגו"י.²²

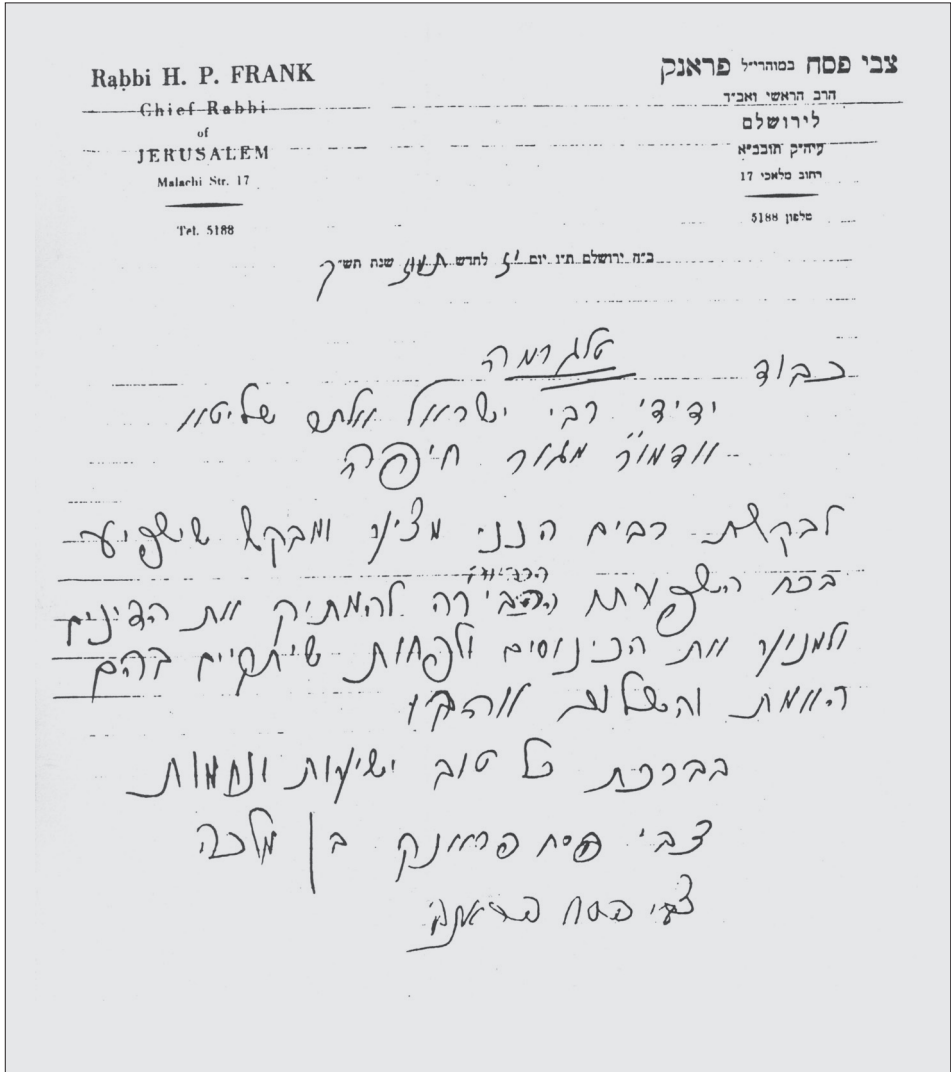
בימים שלפני 18.7.1960, מועד הדיון בכנסת על צירופו של נציג פא"י לממשלה, הלך וגבר מסע הלחצים מצד חצר גור (שמיניץ נמנה עם החשובים שבחסידיה) ואגו"י על מיניץ. אחד הרבנים החשובים שניסה להנמיך את להבות השנאה כלפי מיניץ ופא"י היה הרב צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים. לאור תמיכתו ביציאת אגו"י מן הממשלה בעבר ולאור מאבקו חסר הפשרות נגד הצעת החוק של הממשלה, מעניינת ביותר היא דעתו על אפשרות כניסת פא"י לאותו סוג של ממשלה חילונית עם אותו ראש ממשלה שהיה מעורב, רק כחודשיים לפני כן, בהכרזה, שמספר יוצאי מצרים היה רק 600 איש, שנחשבה בעיני החרדים לכפירה מוחלטת. כנגד דברי בן-גוריון פרסמה מועצת גדולי התורה: "מזועזעים עד עומק הנפש מביעה מועצת גדולי התורה את מחאתה החריפה ביותר לדברי הכפירה והמינות המחרידים שהושמעו בפומבי רב על ידי ראש הממשלה ושהופצו בהבלטה יתירה על ידי מנגנון הפרסום הממשלתי".²³ אגו"י אף הגישה הצעת אי אימון בממשלה בעקבות דברי בן גוריון. ב"ז בתמוז תש"ך שלח הרב פראנק מברק לרבי מגור שנפש בחיפה בהאי לישנא:

לבקשת רבים הנני מציע ומבקש שישפיע בכח השפעתו הכבירה להמתיק את הדינים ולמנוע את הכינוסים [של אגו"י נגד צעדיה של פא"י], ולפחות שיתקיים בהם האמת והשלום אהבו. בברכת כל טוב ישועות ונחמות. צבי פסח פרנק בן מלכה.²⁴

22 פרוטוקול ישיבת מזכירות הוועד הפועל של פא"י, 7.6.1960, אפא"י, תיק ל"מ.

23 פרוטוקול מעגדה"ת, כ"ז באייר תש"ך, ארכיון פרטי.

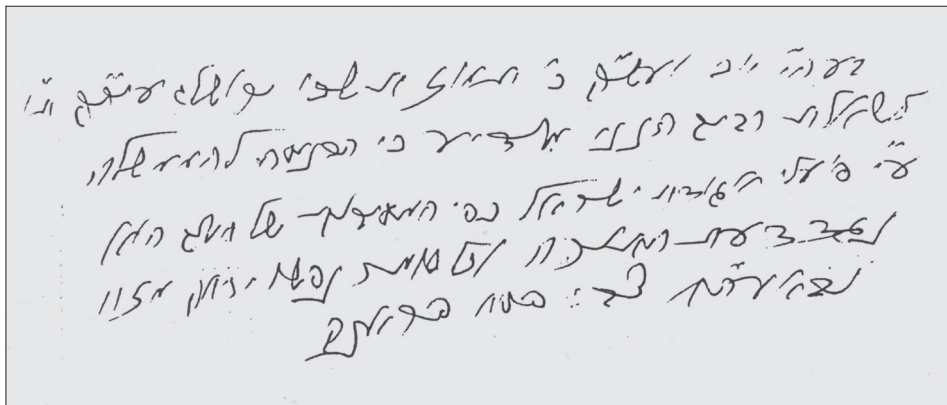
24 הרב צ"פ פראנק לרבי מגור, י"ז בתמוז תש"ך [12.7.1960], אפא"י, תיק ל"מ

מכתבו של הרב פרנק לרבי מגור

היינו, הרב לא גילה דעתו ביחס לצעדיה של פא"י, אלא ביקש לשמור על אחדות המחנה החרדי ועל הורדת מפלס השנאה.

יומיים לאחר מכתבו של הרב פראנק לרבי מגור, פעל הרב שרגא פייביל פרנק - בן אחיו של הרב צבי פסח פראנק וחבר בית הדין שלו - ושלה לבנימין מינץ, ראש פא"י ומועמדה לממשלה, ברכות וחיוזוקים רבים על התמנותו הצפויה לשר. "לך בכוחך זה להציל קדושת

חוות דעת של הרב פרנק נגד כניסת פא"י לממשלה

הארץ ובסוס היהדות החרדית על מבועי התורה והיראה".²⁵

העצמאות והמורכבות בהתנהגותו של הרב פראנק, עליה דובר לעיל כמה פעמים, שוב אפיינה שלב זה בפעילותו: שלושה ימים לאחר שפנה לרבי מגור, ועוד לפני הצטרפותה של פא"י לממשלה, כתב הרב פראנק חוות דעת. חוות הדעת נמסרה לידי חבר הכנסת מנחם פרוש, ובה נאמר: "לשאלת רבים הנני מודיע כי הכניסה להממשלה ע"י פא"י [...] נגד דעת התורה וכל שומר נפשו ירחק מזה".²⁶ בכך הביע הרב למעשה תמיכה ברורה ויישור קו עם החלטת מועצת גדולי התורה. להלן נראה כי הרב שינה את דעתו.

מכל מקום, פעילותו של הרב פראנק לא הצליחה לעצור את גלי המשטמה כלפי פא"י וכלפי מיניץ מצד אגו"י וחסידות גור, הצלחה פורתא נחל הרב פראנק שהיה בין המשפיעים על הרבי בהחלטתו לא לבוא לכינוס חסידיו בחיפה. לעומת זאת, קיימו חסידי גור בבני ברק עצרת מחאה נגד כוונתו של מיניץ להצטרף לממשלה. בכינוס שלחו הדוברים איום מפורש לנדותו. באסיפה חולק גם כרוז ובו נאמר בין השאר: "בנימין מיניץ! האסיפה קוראת לך, חדל לך מדרך זו מלהמרות פי מרן האדמו"ר שליט"א, דבר שלא קרה מעולם במחננו ואל תגרום לך להיות חס וחלילה מנודה בזה ובבא".²⁷

לאחר אישור הכנסת על צירופו של מיניץ לממשלה המשיכו גלי המשטמה לבעור כלפי פא"י ומנהיגיה. אנשי פא"י ניסו להנמיך את אש התבערה נגדם ופנו לרב פראנק, מהלך

25 הרב שרגא פייביל פרנק למיניץ, י"ט בתמוז תש"ך [14.7.1960], ארכיון בנימין מיניץ.

26 ראו, מ' פרוש, שרשרת הזמן בתקופות הסוערות: פרקי זכרונות על הרב משה פרוש, ד', ירושלים תשס"א, עמ' 170, ושם פתק של הרב פראנק לפרוש ובו חוות הדעת מ- 5.7.1960.

27 מאמר מערכת, 'חסידי גור מאיימים בנדוי על מיניץ וחבריו', מעריב, 13.7.1960.

שהיה בלתי צפוי ואולי בעצם צפוי, בהתייחס לעצמאותו של הרב פראנק ולמורכבותו. והנה, מנהיגי פא"י בראשות השר מינץ ביקרו אצל הרב ש"העלה על נס את ההתיישבות התורנית של פא"י וברך את מינץ לבחירתו כשר הדואר". לאחר ביקורם הוציא הרב פראנק הודעה וביור דברים:

הופיעו בפני ב"כ פא"י והסבירו לי טעמיהם ונימוקיהם על כניסתם לממשלה. והובר שהמסיבות שחששתי אינן קיימות. וכן הצהירו על עצמן שבכל ענייני דת יפעלו בהתאם להוראות בעלי תורה. הנני מביע את דעתי שלאור כל האמור אין לערער אחריהם על כניסתם לממשלה'.

ובאה"ת [ובאתי על החתום] בר"ח מנ"א תש"כ [25.7.1960] נאם צ"פ פרנק.²⁸

חשוב מאוד לזכור כי מכתבו זה של הרב נכתב יום לפני שמועצת גדולי התורה של אגו"י קבעה כי "ראשי פא"י הוציאו עצמם מכלל החרדים לדבר ה', שהתאגדו [...] באגו"י לשם חיזוק האמונה והדת בעם ישראל".²⁹ על הביקור של משלחת פא"י אצל הרב פראנק נמצאות בידינו עוד כמה עדויות שפורסמו בכתבות הערכה והספד על הרב פראנק זצ"ל לאחר פטירתו. ח"כ יעקב כץ, איש פא"י, כתב כי:

הרב היה רחוק מפוליטיקה וחיפש את האמת בקרב הציבור החרדי ממי שלא יהא. כמה צער הצטער כאשר פוליטיקאים לא חסו ולא חששו להביא אליו דברים לא נכונים להנמיך ולהשפיל יריבים מפלגתיים, וכאשר נודע לו על ההטעה לא היה יכול להבליג על כך והביע את אשר היה עם לבו נגד מעשה זה. בזמנו התייצבה לפניו נציגות פא"י. בכמה תבונה התייחס אל המבקרים. הביע רק את משאלתו שיכוונו צעדיהם באפיקי התורה ובהתייעצות עם בעלי תורה בכל העניינים הנוגעים לדת ולציבור החרדי.

ואילו יעקב קצנבלוגן, סגן יו"ר המועצה הדתית בירושלים ואיש פא"י, כתב:

28 'שר הדואר מינץ ביקר עם משלחת פא"י אצל הגאב"ד פרנק שליט"א, שערם, 26.7.1960; הרב פרנק, 'ברור דברים',

ר"ח מנ"א תש"כ [25.7.1960], אפא"י, תיק ל"מ.

29 כרוז מעגדה"ת, 26.7.1960, ארכיון פרטי.

בהזדמנויות רבות הביע [הרב] את אהדתו לחברי פא"י ולמתיישביה. התפעל מסידורי החליבה [ההלכתיים] בקיבוץ חפץ-חיים [...] הכתיר את אנשי פא"י בשנת השמיטה "גיבורי כח עושה דברו" [...]

בתקופה הקשה ביותר לתנועת הפועלים החרדית פנה רבנו באיגרת לחברי פא"י ובה קרא להם להיות גאים במעשיהם והכריז ברמה:

הפעולות של פא"י במשך עשרות שנים הם לתפארת ליהדות החרדית ואין מזרזין אלא למזרזין להמשיך ביתר שאת וביתר עוז למען הרמת קרן התורה בתקופה זו [...] ידועות למדי הפעולות החיוביות של פא"י ביישובים שלהם שהם לתפארת היהדות [...] מוסדות החינוך שלה הפועלים פעולה נרחבת למען הצלת ילדי ישראל [...] חברי פא"י מצליחים לטפח את כל הפעולות החיוביות שלהם מתוך אהבה ואחוה ורעות, מתוך ליכוד חברים ומתוך התמסרות למען קודשי ישראל [...] להגנת היהדות החרדית ולשמירת ערכי הדת הקדושים והמקודשים.

וכן גם העיתונאי מנחם ברש ידע לספר כי כשנכנסו אליו נציגי פא"י וביקשו ממנו היתר להשיב לאגו"י על התקפותיה החריפות נגד פא"י, השיב להם הרב: "אין מגיבים בנבלה על נבלה".³⁰

נראה כי הפרסומים הרבים על דעתו הסופית של הרב על כניסת פא"י לממשלה עוררו מרבצם מחרחרי ריב שטענו כי מכתבו האחרון של הרב הוא מזויף. רבני בית-דין צדק הגדול בירושלים, יצחק יעקב וכטפויגל, אברהם דוד רוזנטל וחיים שרגא פרנק, נזעקו להגן על האותנטיות של כתב היד של הרב ואישרו את כתב ידו וחתימתו של הרב פראנק "הננו לאשר בזה את כתיבת ידו וחתימתו של מרן הגאב"ד [הגאון אב בית דין] רבנו צבי פראנק זצוק"ל החתום לעיל דדא [שזו] היא כתי"ק [כתב יד קודשו] וחתימתו ממש. ואישרנוהו וקיימנוה כדחזי [כראוי]"³¹.

30 י' כ"ץ, 'הרועה והמורה', שערים, 18.12.1960; י' קצנבלבוגן, 'גאון ההוראה ופוסק הדור', שם; מ' ברש, 'ספר תורה מהלך על שתיים', ידיעות אחרונות, 16.12.1960.

31 רבני בד"צ ירושלים 'פסק דין תורה', ב' בשבט תשכ"א [19.1.1961], אפא"י, תיק ל"מ.

סיכום

הרב פראנק, רב חרדי מהטיפוס של היישוב הישן עם פתיחות גדולה ליישוב החדש, היה בעל אישיות מורכבת ובעל עצמאות מחשבתית. הוא חלם על מלכות ישראל העצמאית בארצו, התרגש לקראת הקמת המדינה והחביא נשק בביתו עבור ה'הגנה'. הרב תקף בעוז ובאהבה, בבחינת 'מקל חובלים', את הממשלה והתייצב בראש החובטים בה, כשזו סרה מן הדרך הישרה, לטעמו. הרב פראנק אהד את מפעל ההתיישבות בארץ ובמיוחד את מפעל ההתיישבות הדתית וזו של פא"י. עם זאת ידע לסנוט בפא"י כשזו "פזלה" לעבר הממשלה בשעה שאגו"י פרשה ממנה. לכאורה, הוא הלך עם אגו"י יד ביד, אבל רק לכאורה. בעת מבחנו הציבורי, אולי האחרון, נטה בתחילה להתנגד לכניסת פא"י לממשלה, אבל, הכרתו - כי "הפעולות של פא"י במשך עשרות שנים [ש] הם לתפארת ליהדות החרדית", כנוסח אגרתו לחברי פא"י - ייתכן שהכריעה את דעתו, בסופו של דבר, והוא תמך בצעדיה בעוז. דומה כי דבריו של הרב שורין מבטאים נאמנה את אישיותו העצמאית והמורכבת של הרב:

תמיד הלך בדרכו העצמאית והמקורית, הוא עמד תמיד בין המחננים ובאמצע האש המתלקחת של המאבק המדיני בין שתי המפלגות הדתיות העיקריות ביישוב: 'המזרחי' ו'אגודת ישראל'. היו גם זמנים שבהם היו שתי המפלגות החרדיות כאחת פונים אליו בבקשה לעזרתו, והרב פראנק היה מחזק את הפונים אליו בדיבור ובמעשה ומאציל עליהם מחום לבו ומאובייקטיביות גישתו.

פסק דינה של ההלכה בלבד היה נר לרגליו ורק טובת הארץ והיישוב היתה לנגד עיניו. על כן היו זמנים שבהם תמך בחזית הציונות הדתית של 'המזרחי' והיו זמנים שבהם חיזק ידיהם של אנשי היישוב הישן בירושלים. כי היתה בו מזיגה נפלאה של חלוץ בונה מהיישוב החדש ושל רב חרדי מהדור הישן ולא היתה שום סתירה ביניהם.³²

32 הרב אהרון בן-ציון שורין, 'אשכנזיה דרבי', כרם ציון, י"ד, ירושלים תשכ"ג, עמ' תקל-תקלא.

סוף דבר

חצי שנה לאחר פטירתו של הרב פראנק נפטר בנימין מינץ. הרב נפטר בשיבה טובה, אבל מינץ הלך לעולמו בגיל נ"ח שנים. סמיכות הפטירות מצמררת בהקשר שלנו. הרב שרגא פייבל פרנק כתב למשפחת מינץ מכתב הספד-תנחומים. מכתב זה הוא יצירה ספרותית על מינץ ועל פא"י ומן הראוי לסיים את מאמרנו עם כמה קטעים, שמעבר לאור שהם שופכים על מינץ ופא"י, שופכים הם אור על התייחסותם האמיתית של הרבנים לבית פראנק - פסח צבי ושרגא פייבל - לכניסת פא"י לממשלה:

יחד אתכם הנני שרוי באבל על פטירת ידיד ה' וידיד בית ישראל, בעל בעמיו, רודף צדקה וחסד [...] פועל טוב בקרב ישורון, רב פעלים [...] מי כמונו ידידו ומעריצו ומוקירו היודעים מפעולות צדקותיו הנעלים והכבירים, אשר התאזר תמיד להביט לאופקים רחבים צחים וזכים שקופי טהרה [...] ומי כמונו אשר לא ידע ולא הכיר רגשותיו העדינות והחמות בשלהבת אש קודש למען בנין ארצנו הקדושה ברוח התורה הקדושה והטהורה, ובחריצות ובנקיות דעת מבלי כל ליאות, הביא ישע ופדות לכל דורש ומבקש [...] מן השמים זיכו אותו להיות מבוני ישוב ישראל בארץ ישראל על אדני התורה, הלא המה יישובי 'פועלי אגודת ישראל' מורי הדרך ומגדלי האור להאיר את עיני אחינו ואחיותינו אשר אחזתם חושך וערפל, להאיר אל עבר פניה ולהבריק זיו ונועם כבוד ה' בקיום מצות ה' וחוקיו.³³

ובולט הדמיון בין תוכן איגרתו של הרב צבי פסח פראנק לחברי פא"י בעת שעתם הקשה לבין מכתב הניחומים של הרב שרגא פייבל פראנק למשפחת מינץ בעת יגונם.

33 הרב שרגא פייבל פרנק למשפחת מינץ, י"ז סיון תש"ך [1.6.1961], ארכיון בנימין מינץ.

